

2. Когнітивно-дискурсивний підхід вимагає запровадження адекватної одиниці аналізу, яку називаємо *дискурсивним контекстом щастя* (термін запозичено у В.Г. Ніконової за аналогією з "контекстом трагічного" [2]) і визначаємо як фрагмент художнього дискурсу (формально рівний висловленню чи низці діалогічних або монологічних висловлень), який містить усі мовні та позамовні чинники, що є достатніми й необхідними для ейдетичної чи параметричної тематизації поняттєво-ціннісного й образного змісту концепту ЩАСТЯ персонажами чоловічої та жіночої статі.

3. Виходячи з когнітивно-дискурсивного розуміння призначення концепту як схоплення індивідуального смислу, що народжується у дискурсивній взаємодії індивідів [1, 12], можна прогнозувати відмінності у смислах, актуалізованих персонажами чоловічої й жіночої статі у сучасному англомовному художньому дискурсі, які умовно позначаємо іменами ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ та ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ.

4. Образний-ціннісний зміст концептів ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ та ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ переважно репрезентований однотипними конвенціональними метафорами (ЧОЛОВІЧЕ/ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ є НЕЖИВИЙ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ – ПРЕДМЕТ (*to find/give/bring/share happiness, a real part of happiness, beyond happiness*) / РІДИНА (*to bubble with happiness*) / ЖИВА ІСТОТА (*to stand in the way of smb's happiness*) / КОНТЕЙНЕР (*to lose oneself in the happiness*) / ВІНАГОРОДА (*to deserve to be happy*) / ОБ'ЄКТ ВОЛОДІННЯ (*to rob smb of happiness*)).

Корелят метафори ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ є НЕЖИВИЙ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ специфікується як ДЕЛІКАТЕС (*she savored her happiness*) / БУДІВЛЯ (*her joy was demolished*) / СВІТЛО (*happiness radiated through her entire being*), а ЖИВА ІСТОТА – як ЛЮДИНА (*you have to take your happiness as it comes, not question every step of it*) / ДИКИЙ ЗВІР (*she tried to tame down the pleasure*) / РОСЛИНА (*female happiness had to be cultivated, day by day, hour by hour*).

Уявлення про ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ як ЖИВУ ІСТОТУ специфікується на підставі метафори ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ є ВОРОГ (*He could not fight his happiness*).

Крім того, ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ уявляється як ОБ'ЄКТ БАЖАННЯ (*the happiness she yearned for*) і ОБ'ЄКТ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ (*she believes that the pursuit of happiness is a selfish act*), а ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ як ТРОФЕЙ (*he couldn't find words with which to combat for that woman's happiness*) і ПОДІЯ (*he celebrated his son's happiness*).

5. Порівняльний аналіз спектра корелятивів концептуальних референтів ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ та ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ висвітлює відмінності, пов'язані з тим, що референт ЧОЛОВІЧЕ ЩАСТЯ має кореляти з домену ВІЙНА (ВОРОГ/ТРОФЕЙ), а ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ – з доменів ПРИРОДА (СВІТЛО/ЛЮДИНА/ДИКИЙ ЗВІР/РОСЛИНА) та ПРОДУКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ (ДЕЛІКАТЕС/БУДІВЛЯ).

ЛІТЕРАТУРА

1. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис.... д-ра філол. наук: 10.02.04. – Київ, 2008. – 32 с. 2. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 – Київ, 2008. – 32 с.

ІНТЕНЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Бублик І.Ф. (Харків)

На сучасному етапі розвитку суспільства з його глобальною інформатизацією вміння спілкуватися стає одним з головних в усіх сферах життя. В свою чергу передумовою успішного спілкування є здатність аналізувати отриману інформацію, проникаючи у її сенс, який часто буває прихованим. Тому концептуальне визначення поняття "сенс" набуває все більшої актуальності не тільки для представників гуманітарних дисциплін, але й для кожного фахівця і навіть для кожної людини. Вирішення цієї проблеми є необхідним також для теорії перекладу, бо саме перекладач створює ті смислові містки, що пролягають між учасниками комунікації, які належать не тільки до різних соціальних груп, але й до різних культур. **Об'єктом розгляду** даної статті є механізм визначення сенсу висловлювання. **Предметом** дослідження постає інтерпретація сенсу висловлювань німецьких політичних діячів на матеріалі стенографічних звітів пленарних засідань бундестагу ФРН. **Завданням статті** є вивчення механізмів утворення, витлумачення та транслявання сенсів непрямих висловлювань з метою об'єктивізації процесів їх перекладу.

Наявність у висловлюванні імпліцитних сенсів є швидше правилом, аніж винятком. При цьому буквальний зміст висловлювання являє собою, образно кажучи, лише поверхневу частину айсберга, тоді як значна частина інформації прихована від безпосереднього сприйняття адресата і підлягає, так би мовити, розшифровці на основі фонових знань, що має в розпорядженні учасник комунікації, та логічних законів мислення [1].

Так, сенс метафоричного висловлювання виводиться за допомогою залучення знань про об'єктивні властивості предметів та явищ, неочікуваний каламбурний сенс гри слів інтерпретується шляхом зіставлення компонентів змісту висловлювання з фоновими лінгвістичними та літературними знаннями, розуміння ж іронічних сенсів досягається за умови наявності у слухача інформації про учасників комунікації як особистого характеру, так і стосовно актуальних відносин між ними, а також на основі відомостей про норми поведінки

відповідної соціальної групи.

Наведемо приклади осмислення непрямих висловлювань у сфері політичної комунікації. Так, висловлювання *Sie bestreiten den Menschen das lebensnotwendige Existenzminimum, um diese Gelder in den schwarzen Löchern des Haushalts verschwinden zu lassen*. – (Ви відмовляєте людям у необхідному для існування мінімумі, щоб дозволити цим грошам щезнути у чорних дірках бюджету) [12, 19879] викликає у адресата негативне ставлення до сформованого бюджету як до ненадійного на основі життєвого досвіду про дірявий мішок, та як такого, що до того ж загрожує населенню, за рахунок розширення метафори *Haushaltslöcher* означенням *schwarz*, бо це викликає асоціації із області астрономії, де термін "чорна дірка" позначає радіоізрки, що поглинають світлові хвилі, а тому є невидимими і небезпечними.

Висловлювання *Der Wettbewerb, von dem Sie ständig reden, hat bisher nichts gerichtet, sondern höchstens zugrunde gerichtet*. – (Конкуренція, про яку Ви постійно говорите, до цього часу нічого не владнала, а навпаки – до краю розладнала) [12, 21463] посилює емоційність критики дій політичних опонентів за рахунок протиставлення у межах одного речення двох значень дієслова *richten*. При цьому у першій частині висловлювання це дієслово використовується у значенні "владнати", а у другій частині мовець приєднує до дієслова *richten* прислівник *zugrunde*, за рахунок чого створюється комічний ефект раптового перетворення попереднього сенсу на прямих протилежний, бо словосполучення *zugrunde richten* означає "розладнати, згубити", а отже формує негативне ставлення слухача до об'єкту висловлювання.

Іронічна похвала на адресу політичного суперника, що звучить у висловлюванні *Ich bewundere Ihr souveränes Urteilsvermögen*. – (Я у захваті від Вашого уміння давати незалежні оцінки) [12, 22155] буде сприйматися саме як осуд за умови поінформованості про те, що адресат і адресант належать до різних політичних угруповань, що протистоять один одному.

Інтерпретація висловлювань, що містять фразеологізми, теж може викликати труднощі. Займаючи граничне положення між прямими та непрямими засобами реалізації сенсу висловлювання, фразеологізми нерідко виявляють таку свою рису як енантеосемічність, тобто антонімічне розширення значення лексичної одиниці [8]. Це пояснюється тим, що виконуючи знакову функцію, фразеологізми враховують також емоційне ставлення учасників комунікації до позначеного фрагмента дійсності. Іншими словами, те, має фразеологізм знак мінус чи знак плюс у аспекті оцінки дійсності, залежить від точки зору мовця на певний об'єкт або ситуацію. Відповідно, інтерпретація усталеного словосполучення залежить від емпатії адресата, його включеності до означеного "стану справ". Так, фразеологізм *einen Eiertanz aufführen* (розмовне, жартівливе – бути спритним; буквально: виконувати танець серед яєць, що розкладено на підлозі) може сприйматися слухачем як позитивна оцінка діяльності об'єкта висловлювання, якщо спритність розуміти як вправність та вміння. Саме таке значення фіксує глумливий словник німецької мови Duden. Однак, якщо спритність прирівняти до здатності хитрувати та викручуватися з метою обману, то виникає можливість інтерпретації висловлювання з цим фразеологізмом в негативному сенсі, наприклад:

Wenige Tage danach beginnt dann schon der Eiertanz – Herr Kollege Solms hat es schon angesprochen – zuerst 49 Prozent, dann 45 Prozent – je nachdem, wie Sie es gerade haben wollen und wer gerade als Ansprechpartner auftritt. – (Через декілька днів починають викручуватися – пан Сольмс уже казав про це – спочатку 49%, потім 45% – залежно від того, як їм хочеться із ким якраз ведеться розмова) [12, 20732].

Sie haben mit diesem Eiertanz Ihre Unglaubwürdigkeit offenbart, und Sie haben mit diesen Äußerungen zur Steuerpolitik vor allem Ihr Chaos in den eigenen Reihen offenbart. – (Своїм хитроцями Ви виявили сумнівність Ваших слів, і перш за все ці висловлювання показали, який безлад панує у Ваших власних рядах) [12, 20733].

Переклад непрямих висловлювань завжди спонукає розмірковувати над їхнім сенсом, і, відповідно, над механізмом встановлення останнього та адекватної передачі сенсу мовою перекладу.

Треба відзначити, що питання про сутність феномену "сене" досить нерозроблене та нестійке у своєму визначенні [7, 6], хоча пошук відповіді на запитання, що таке "сене", а також як це поняття співвідноситься з такими поняттями як "знак" та "значення" ведуть науковці різних гуманітарних дисциплін: філософи, психологи, соціологи, мовознавці.

Ми підтримуємо думку С.С. Нікітіної про те, що текст, а отже і висловлювання як мінімальний текст, має два полюси. З одного боку текст завжди передбачає певну систему знаків, що мають притаманні їм значення, з іншого ж, текст завжди втілює задум мовця, він створюється з певною інтенцією, а тому завжди вступає у відносини з іншими текстами і може бути зрозумілим тільки у випадку осмислювання цих відносин [6, 70]. Думку про те, що сене відображає та несе в собі життєві відносини людини, відстоює також С.В. Сайко [7, 7].

Як відомо, рушійною силою, що спонукає людину до спілкування, до продукування висловлювань є комунікативний намір або інтенція. Згідно з Т.З.Адамьянц [1, 73], пошук сенсу є пошук інтенціональності висловлювання. З цього випливає, що тільки висловлювання, а не окремий мовний знак може мати сене. Саме сене висловлювання – це те, що ми втілюємо або інтерпретуємо як учасники комунікації, те, що має бути, як підкреслює Н.М. Нестерова, "інваріантом (і об'єктом) при перекладі ..." [5, 47].

Думка про те, що сене прямо пов'язаний з інтенцією є, на наш погляд, дуже плідною. Вона відкриває для перекладача шлях до знаходження об'єктивного, а не інтуїтивного механізму визначення сенсу висловлювання та подальшого його транслювання мовою перекладу.

Відомо, що інтенція висловлювання має складну структуру. Спираючись зокрема на роботи Т.В. Ларіної [3, 10], Т. М. Ушакової [9, 13] та Р. Келлера [10, 216], ми виділяємо в інтенціональній базі висловлювання три аспекти, а саме: інтелектуально-інформативний, соціально-регулятивний та естетичний.

Це означає, що висловлювання може бути створено адресатом з наміром, по-перше, висловити судження про дійсність, по-друге, висловити свою точку зору, підтримати когось, або, навпаки, принизити, по-третє, з наміром створити за допомогою свого висловлювання певний естетичний ефект, використовуючи різні стилі мовлення, оформлюючи своє судження чітко і ясно або ж приховано, строго та аргументовано або художньо, образно.

Прованалізуємо з цих позицій наступне висловлювання:

Es ist diese Koalition, die sich weder in ihren Zielen noch in ihren Handlungsmöglichkeiten einig ist. – (Це та коаліція, в ідеях якої ні в цілях, ні в діях немає єдності) [12, 19472].

Інтелектуально-інформативний аспект цього висловлювання складає намір повідомити про те, що серед учасників коаліції немає єдності. Ключовим словом цієї інтенції є прикметник *einig* у поєднанні з запереченням *weder...noch*. Реалізуючи соціально-регулятивний аспект інтенційної бази висловлювання, мовець намагається погіршити імідж деякої групи політиків, що можна стверджувати з огляду на те, що загальновизнаним недоліком кожного колективу є відсутність єдності, бо це завжди знижує ефективність дій. Що стосується естетичного аспекту аналізованого висловлювання, можна відзначити оформлення його за допомогою прямих мовних засобів, значення яких безпосередньо реалізують перші дві інтенції мовця.

Як вважає І.О. Мельчук, подібні сенси можуть бути оформлені за допомогою різних мовних знаків. При цьому володіння сенсом проявляється у мовця у здатності по-різному висловити одну і ту ж думку, а у слухача – у розумінні схожості сенсів зовнішньо різних висловлювань [4, 10-11], шче, у свою чергу, може бути досягнуто шляхом перефразування та знаходження ключових слів, семантика яких конституює основний зміст висловлювання. Саме на цьому наголошує Т.З. Адамьянц, коли говорить, що "... можливість повторити, відновити вихідну мотиваційно-цільову структуру, але різними (семіотичними) засобами лежить в основі діяльності перекладача, ... а також представника низки інших професій, що здійснюють культурну та міжкультурну взаємодію, створюють та підтримують смислові зв'язки між людьми" [1, 76]. Цю обставину підкреслює також В. А. Звєгінцев [2, 170], наголошуючи, що поширеним засобом "уловлювання" сенсу є його перефразування, оскільки сенс – це те спільне, що мають формально різні висловлювання, але які визнаються і вживаються носіями мови як рівнозначні, або, іншими словами, сенс є інваріант синонімічних перетворень (перифраз).

Але ж чи завжди ці перифрази будуть рівноцінними? На нашу думку у випадку синонімічних перетворень побудовані висловлювання будуть дійсно знаходитися в одному смисловому полі, і їхні смислові домінанти, якими можуть виступити будь яка зі складових інтенційної бази висловлювання, в цьому випадку є тотожними. Але перекладач не повинен випускати з поля зору інші аспекти інтенційності висловлювання, розбіжності у транслюванні яких призведуть до смислових зсувів [5, 48], та перешкоджатимуть, і цю обставину підкреслює також Т.З. Адамьянц [1, 74], повноцінному відображенню комунікативної інтенції мовця.

Так, на перший погляд, сенс висловлювання, що аналізувалося вище, можуть передати також такі перифрази як:

1. *Diese Koalition handelt uneinig. – (Коаліція діє неодностайно.)*
2. *In der Koalition gibt es alles andere als Einigkeit. – (В коаліції є що завгодно, але тільки не єдність.)*
3. *In der Koalition sagt der eine hü und der andere hott. – (В цій коаліції один каже по-о!, а інший - тпру-у!)*
4. *Die Koalition ist zerstritten. – (Коаліція пересварилася.)*
5. *Das Durcheinander in der Koalition ist wirklich perfekt! – (Безлад у цій коаліції просто чудовий!)*

Дійсно, в інтелектуально-інформативному та соціально-регулятивному аспектах сенси цих перифраз збігаються з сенсом вихідного висловлювання. Але якщо взяти до уваги третю складову інтенційної бази висловлювання, а саме естетично-формальну, що втілює емоційно-образну сферу особистості автора висловлювання, то побачимо, що саме у цьому аспекті наведені перифрази не рівноцінні вихідному висловлюванню.

У перифразах 1 та 4 думку сформульовано прямо та стисло і ця обставина, можливо, відображає бажання мовця зекономити час на виголошення свого висловлювання. Перифраза 3 містить метафоричні змісти, перифразу 2 побудовано з використанням усталеного виразу та риторичного прийому побудови фрази від протилежного, що наводить на думку про те, що мовець керується наміром продемонструвати своє неординарне мислення та красномовність. У перифразі 5 мовцем вжито іронію, щоб підкреслити свою поінформованість.

Ці приклади дозволяють стверджувати, що лише адекватна інтерпретація усіх складових інтенційної бази висловлювання, а не тільки тих, що домінують, дає змогу вірно передати сенс висловлювання в повному обсязі.

Інтенційний підхід до витлумачення сенсів дає, на нашу думку, можливість більш об'єктивно і прозоро вирішувати питання про адекватність тексту перекладу та є перспективним для застосування на заняттях з практики перекладу, особливо у випадку складних для інтерпретації непрямих висловлювань.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку є верифікація викладеного вище підходу на прикладі перекладу висловлювань, що належать до різних комунікативних контекстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамьянц Т.З. Коммуникативные механизмы понимания: знак, значение, смысл. Интенция как смысловая доминанта коммуникативного акта (От знака и значения – к смыслу) // Мир психологии. –

2008. – №2. – С. 71-80. 2. *Звєзницєв В.А.* Язык и лингвистическая теория. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001. – 248 с. 3. *Ларина Т.В.* Вежливость как предмет лингвистического изучения // Коммуникативное поведение. Вежливость как коммуникативная категория. – Вып. 17. – Воронеж: Истоки, 2003. – С. 10-22. 4. *Мельчук И.А.* Опыт теории лингвистических моделей. – М.: Наука, 1974. – 314 с. 5. *Нестерова Н.М.* Категория смысла и перевод: "смысловой сдвиг" как онтологический признак перевода // Вопросы филологии. – 2005. – № 3 (21). – С. 46-52. 6. *Никитина Е.С.* Значение против смысла: полюсы анализа текста // Мир психологии. – 2008. – №2. – С. 60-71. 7. *Сайко Э.В.* Значение, знак, смысл, символ как рождаемые человеком и образующие его // Мир психологии. – 2008. – №2. – С. 3-13. 8. *Телия В.Н.* Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с. 9. *Ушакова Т.Н., Латышев В.В., Павлов А.А., Павлова Н.Д.* Ведение политических дискуссий. Психологический анализ конфликтных выступлений. – М.: Академия. Институт психологии РАН, 1995. – 155 с. 10. *Keller R.* Zeichentheorie: zu einer Theorie semiotischen Wissens. – Tübingen; Basel: Francke, 1995. – 276 S. 11. *Linke A., Nussbaumer M.* Konzepte des Impliziten: Präsuppositionen und Implikaturen // Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Hrsg. von K. Brinker, G. Antos, W. Heinemann, S. F. Sager. – Berlin; New York: de Gruyter, 2000. – S.435-448. 12. Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 13. Wahlperiode, Stenographische Berichte, Bd. 191-193, Bonn 1998, S. 19349 – 23176.

ПОЕЗІЙ Р.М. РІЛЬКЕ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ДОРОБКУ М. ФІШБЕЙНА Герман М.В. (Суми)

Об'єктом дослідження даної статті є проблематика поетичного перекладу.

Предметом дослідження є перекладацький метод М. Фішбейна на прикладі інтерпретації поезій Р.М. Рільке.

Актуальність статті полягає у дослідженні перекладацьких прийомів, якими користувався М.Фішбейн, як представник однієї з перекладацьких шкіл 2-гої половини 20ст.

Матеріалом для роз'яснення слугували переклади українською мовою поезій Р.М.Рільке Мойсеєм Фішбейном.

Мойсей Фішбейн – унікальне явище української культури. Його твори можна порівняти з найкращими зразками сучасної поезії. Його вірші настільки симфонічні, що їх можна слухати, не знаючи української мови. Поетичний доробок митця налічує цікаві різножанрові поезії, в яких і духовна напруга майстра слова, і турбота про Україну, і пам'ять єврейської долі.

Але не лише віршування приваблювало Мойсея Фішбейна. Він багато займався перекладами, звертаючись до різних європейських мов, а також до івриту, ідишу, грузинської. Про своє впадобання та зацікавленість перекладом він так писав у листі до М.П. Бажана (свого патрона та вчителя, який підтримував і допомагав молодому поету): "Ви пишете, що муза не часто стала мене відвідувати. Ця клята баба ніколи до мене часто не заходила. Либонь, тому я і почав її відшукувати у чужих поезіях (маю на увазі переклади)" [1]. Фішбейна-перекладача визнали та підтримали видатні майстри української літератури: Л. Первомайський, М.Лукаш і Г. Кочур.

У своїй перекладацькій діяльності український перекладач неодноразово звертався до творчості німецьких письменників, і серед них поезія Р. М. Рільке посіла досить вагоме місце. І хоча інтерпретації творів австрійського поета не численні в перекладацькому доробку М. Фішбейна, та вони втілюють майстерність і перекладацький талант українського представника з роду Протея.

Рільке та Фішбейн різні у своїх світоглядах, баченнях життя, епохах, але їх еднають ідеали та життєві цінності. На одному авторському вечорі Мойсей Фішбейн сказав: "Моє життя – це освідчення в любові до Бога та України. Моя творчість – це освідчення в любові до Бога та божественної, Богом даної, Богом ораної української мови" [2]. Усе життя й уся творчість австрійського поета неподільно пов'язана з темою Бога. Рільке також зацікавився Україною, відвідавши її у дні своєї молодості. Не даремно, напевне, для перекладу була обрана поезія "Der Ölbaumgarten" ("Оливовий сад") [3, 225-226], яка є алюзією на Біблійні сюжети. У творі "Du bist der Arme, du der Mittellose" ("Ти є жебрак, ні дешиці не стало") [3, 229-230] головна сюжетна лінія – життя жебрака. Можна припустити, що це – метафора, де йдеться про людину без Батьківщини, вимушену шукати пристановища в інших землях з політичних, ідеологічних чи соціальних причин. Обидва майстри слова з певних причин залишали рідну землю, "мандрували по світах". Окремі збіги обставин, віхи життя, не дивлячись на різницю в часі та просторі, поєднують ці дві видатні постаті та допомагають перекладану краще зрозуміти та відчутти автора.

Безумовно, будь-який перекладач у царині поезії зіткнеться зі складним завданням, бажаючи зосередитися на досконалій передачі не лише концептуального змісту, а й конотативних нюансів і версифікаційної архітектоніки оригівалу. Тоді потрібно брати до уваги і вимоги фонічної, лексичної, фразеологічної, синтаксичної відповідності, еквіметричності, еквіритмічності та еквілінеарності [4, 88].

Наслідуючи "класичні" засади в перекладі (саме до цього перекладацького напрямку відносить М. Фішбейна дослідник історії українського перекладу М. Стріха [5, 274]), майстер перекладного слова намагається дотриматись усіх цих принципів, що підтверджує аналіз обраних поезій та їх інтерпретацій "Das